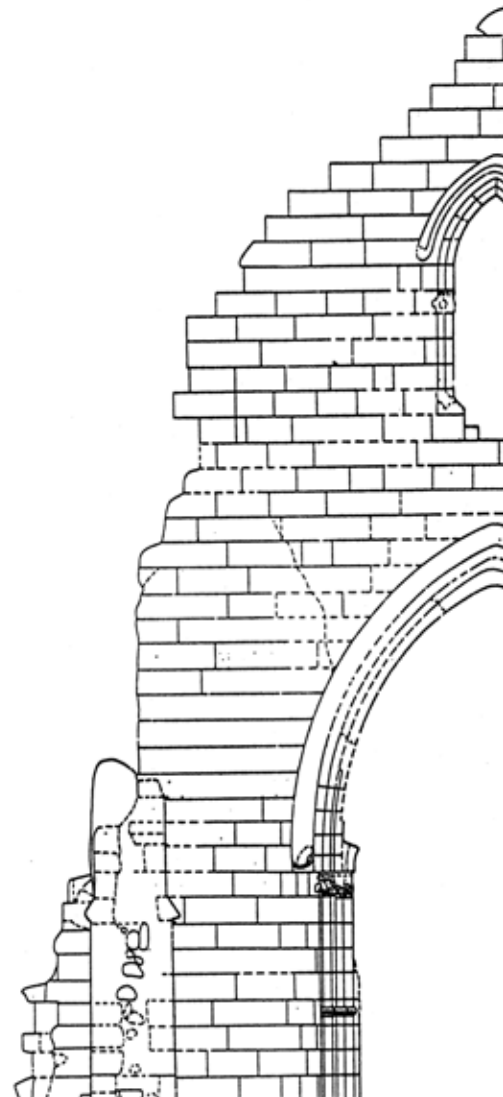

DIJALOZI

2012

S BAŠTINOM

Dijalozi s baštinom 2012. jednodnevni su znanstveni skup koji će se na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci održati u srijedu 18. travnja 2012. godine. Skup se u organizaciji Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci održava svake godine na 18. travnja, u nas inače slabije poznati i u odnosu na rujanske Dane europske baštine pomalo zapostavljeni datum obilježavanja Svjetskoga dana baštine, ujedno i dana konzervatora, konzervatora-restauratora i drugih koji u svojem radu skrbe o zaštiti i očuvanju kulturne baštine. Zamišljen je ne samo kao mjesto prezentacije konzervatorskih i konzervatorsko-restauratorskih zahvata, istraživanja, zatim konzervatorskih planova, prijedloga zahvata ili rješenja nekoga konzervatorskoga problema, već ponajprije kao susret radi otvorene diskusije, s namjerom poticanja posljednjih godina zamrle rasprave o problemima zaštite kulturne baštine.

Okvirna tema ovogodišnjih Dijaloga su zahvati restauracija i rekonstrukcija u zaštiti kulturne baštine. Kroz prezentaciju pojedinih primjera, namjera je rasvijetliti široku skalu specifičnih situacija u kojima dolazi do radikalnijih zahvata na kulturnoj baštini, pojasniti okolnosti koje vode do praktičnih odstupanja od teorijskih postavki konzervatorske djelatnosti.

Dijalozi s baštinom organizacijski su povezani s jesenskim Dijalozima Odsjeka za Povijest umjetnosti koji se odvijaju u listopadu. U oba slučaja riječ je o kraćim skupovima, jasno tematskim određenim, na kojima u skladu s temom, sudjeluju stručnjaci s različitih područja. Na proljetnom skupu to su konzervatori, konzervatori-restauratori i drugi istraživači, prvenstveno oni koji su u svojem znanstvenom i stručnom radu povezani sa zaštitom kulturnih dobara, dok se onaj jesenski odvija kao suradnja riječkoga Odsjeka za povijest umjetnosti s drugim odsjecima Filozofskog fakulteta u Rijeci ili drugim odsjecima za povijest umjetnosti u Hrvatskoj ili inozemstvu.

DIJALOZI S BASTINOM

ZNANSTVENI SKUP POVODOM SVJETSKOG DANA BAŠTINE
SVEUČILIŠTE U RIJECI / FILOZOFSKI FAKULTET / ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
RIJEKA, 18. TRAVNJA 2012.

ORGANIZACIJSKI ODBOR:

dr. sc. Marijan Bradanović, doc.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

dr. sc. Nina Kudiš, red. prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

dr. sc. Marko Špičić, doc.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Mateja Jerman, prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, vanjski suradnik

Ivan Braut, mag.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, vanjski suradnik

PROGRAMSKI ODBOR:

dr. sc. Marijan Bradanović, doc.,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

dr. sc. Matej Klemenčič, izv. prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani

dr. sc. Nina Kudiš, red. prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

dr. sc. Zvonko Maković, red. prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

dr. sc. Ivan Matejčić, doc.
Akademija primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci

dr. sc. Nataša Šegota Lah, doc.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, vanjski suradnik

dr. sc. Predrag Šustar, izv. prof.
dekan Filozofskog fakulteta u Rijeci

PROGRAM SKUPA [DVORANA 006]

9:30 OTVORENJE SKUPA

uvodna riječ pročelnika Odsjeka za povijest
umjetnosti dr. sc. Marijana Bradanovića

uvodna riječ dekana Filozofskog fakulteta
u Rijeci dr. sc. Predraga Šustara

pozdravni govor predstavnika Odjela grad-
ske uprave za kulturu Grada Rijeke

10:00

Marko ŠPIKIĆ

Ideja rekonstrukcije u Europi nakon 1989.
godine: problemi i izazovi

10:20

Nino NOVAK

Konzervatorski radovi na ranokršćanskom
kompleksu Mirine

10:40

Marijan BRADANOVIĆ

Bočne apside crkve sv. Agate u Novigradu

11:00 RASPRAVA

PAUZA ZA KAVU

11:30

Drago MILETIĆ

Konstruktivna sanacija i konzervatorsko-
restauratorski radovi na ostacima glavnog
pročelja nekadašnje cistercijske crkve
sv. Marije u Topuskom - Rekonstrukcija
glavnog portala

11:50

Goran NIKŠIĆ

Rekonstrukcija manirističke palače Arneri
u Korčuli

12:10

Anita GAMULIN

Hvarski arsenal u svjetlu nove namjene

12:30 RASPRAVA

12:40

Radoslav BUŽANČIĆ

Jugoistočni kvadrant Dioklecijanove palače
- konzervatorski i urbanistički problemi

13:00

Zlatko UZELAC

"Turska vrata" i Đurđevački bastion Tvrdave
Koprivnica

13:20

Željko BISTROVIĆ

Žitnice - neprepoznata baština riječkog
Starog grada

13:40 - RASPRAVA

14:00 - 15:30 - ZAJEDNIČKI RUČAK

15:40

Višnja BRALIĆ

Restauriranje iz mašte

16:00

Miroslav ŠKUGOR

Katedrala sv. Jakova u Šibeniku -
skulptura - metodološke dvojbe

16:20

Damir TULIĆ

Nekadašnja skulptura dvoglavog orla na
kupoli gradskog tornja u Rijeci:
povijesno-umjetnička analiza

16:40 - ZAVRŠNA RASPRAVA

17:00 - ZATVARANJE SKUPA

IDEJA REKONSTRUKCIJE U EUROPI NAKON 1989. GODINE: PROBLEMI I IZAZOVI

Marko Špikić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pojam rekonstrukcije relativno je nov i može se smatrati proizvodom kulture konzerviranja i restauriranja u posljednja dva stoljeća u Europi. Po svojem prefiksu (kao kod pojma restauriranje, pa i kod tuđica rekonpozicija i repristinacija) on upućuje na pokušaj vraćanja na stanje stvari kakvo je bilo prije veće ili velike, najčešće traumatične, promjene koja je dovela do gubitka predmeta ili skupine predmeta.

Iako se pojam pojavljuje u tekstovima pisaca o konzerviranju 19. stoljeća (V. Hugo, E.-E. Viollet-le-Duc, C. Boito, *Wiederherstellung* u njemačkim raspravama početkom 20. stoljeća), razumijevanje mu se oblikovalo naročito nakon ratnih razaranja spomenika i spomeničkih cjelina tijekom protekloga stoljeća. Aktualiziran je kadgod je bilo riječi

o povratku na mjesto traumatičnih zbivanja, propitivanju identiteta i koncepta kolektivnog pamćenja.

Princip rekonstrukcije je nakon 1918. i 1945. godine te nakon pada Berlinskoga zida ponovo ušao u žarište teorije i prakse očuvanja kulturne baštine, ne samo kao metodološko pomagalo u izvršenju praktičnog projekta uskrnuća izgubljenog spomenika već i kao izazov konzervatorskoj teoriji koja evoluirala od renesansnih vremena. Na različitim razinama demokratizacije tranzicijskih društava koji se bave liječenjem trauma stečenih u 20. stoljeću ili se uz pomoć oživljenih spomenika krijepe i stavljaju na kartu svijeta, o tom se principu raspravlja među svim relevantnim čimbenicima tek emancipiranih društava. Zahvaljujući revalorizaciji pojma – pa i zbog zanimanja

političkih, vjerskih i poduzetničkih krugova – u europskim se zemljama trenutno vode žive debate (naročito u ujedinjenoj Njemačkoj), bitke stručnjaka i političkih elita (u Rusiji) a te se instancije istodobno usklađuju (primjer baltičkih zemalja) ili se povijesna iskustva rušenja i rekonstruiranja preispituju kao pouke za naše doba (kao u Poljskoj i Italiji).

U izlaganju ću spomenuti temeljne točke, protagoniste i tekstove iz aktualne rasprave o pojmu rekonstrukcije u Europi, nadajući se da će se i u Hrvatskoj, koja se može podičiti dugom predajom konzervatorskog i restauratorskog djelovanja, otvoriti šira rasprava o značenju i opsegu tog pojma.

KONZERVATORSKI RADOVI NA RANOKRŠĆANSKOM KOMPLEKSU MIRINE

Nino Novak
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Rijeci

Ranokršćanski kompleks Mirine (MIRA) iz 5.st. smješten je na istočnoj obali uvale Sepen kod Omišlja na zapadnoj periferiji klasičnog antičkog grada Fulfinuma (1.st.). Na ovom su kompleksu u periodu od 1992. do 2005. godine provedena sustavna arheološka istraživanja i sukcesivni konzervatorski rekonstruktivni zahvati. Konzervatorski su radovi obavljani rekonstrukcijama crkvenog predvorja – nartekse, objema pastoforijama i prezbiterijem. U eksterijeru konzervirana je kula uz narteks, djelimice rekonstruirano perimetralno zidovlje kvadriportika – klaustera i južna kula. Konzervatorskim radovima obuhvaćeni su i arhitektonski crkveni elementi: bifore na pročelju i začelju crkve, otvoreni su recentno zazidani veliki lučni prozori, te rekonstruirane podnice pastoforija, prezbiterija, nartekse i južne kule. Rezultati istraživanja dozvolili su i djelomičnu rekonstrukciju apsidalnog plašta i supselije te križnog oltarnog groba – konfesije. Zapadni crkveni zid rekonstruiran je do nivoa prozorskih otvora, a radovi sanacije, izvorne žbuke izvedeni su u crkvenom predvorju.

BOČNE APSIDE CRKVE SV. AGATE U NOVIGRADU

Marijan Bradanović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Konzervatorskim elaboratom s početka 1993. godine, izrađenim temeljem rezultata istražnih radova provedenih koncem 1992. godine, predložena je, prihvaćena, odobrena a zatim i izvršena (1994./1995.) cjelovita obnova crkve sv. Agate u Novigradu a u sklopu nje zahvat rušenja recentne prigradnje uz začelje (spremišta za alat), restauracije pobočnih apsida, te uklanjanja pregradnoga zida koji je u 19. stoljeću odijelio desakralizirani prostor glavne apsida (korištena je kao mrtvačnica) od središnjega crkvenog broda.

Rezultati istraživanja publicirani su nakon provedenoga zahvata, ukratko je tada opisana i primijenjena konzervatorska metodologija obrazložena inicijalnim konzervatorskim elaboratom. Ovoga puta opsežnije se raspravlja o okolnostima i razlozima koji su vodili prema konzervatorskoj odluci, na koncu i provedbi postupka restauracije karakteristične troapsidalnosti. Restauracija pobočnih apsida izvedena je temeljem rezultata konzervatorskoga istražnog zahvata, kojim su utvrđeni, ne samo značajni ostaci donjih zona pobočnih apsida, već i njihovih polukalota, očuvanih u presjeku ziđa začelja, pa i građe porušenih apsida u njegovoj ispuni. Obnova pobočnih apsida izvedena je tradicionalnom tehnikom zidanja zida dvostruka lica, ocijenjeno je, jedinom primjerenom ambijentu malog mjesnog groblja na periferiji istarskog gradića. Restaurirane apside prekrivene su škriplom a takav je pokrov (sačuvan pod cementnim mortom) obnovljen i na središnjoj apsidi. Pobočne su apside izvana i iznutra ožbukane, poput ostatka ziđa, no njihov je izvorno očuvani dio reškom u žbuci odijeljen od restaurirana dijela. Nakon obrazloženja konzervatorskoga postupka povrata troapsidalnosti na crkvi sv. Agate u Novigradu primjeru se, uz druge usporedbe, suprotstavlja i naoko identičan slučaj crkve Gospe od Zdravlja u Krku, ex crkve benediktinskog samostana sv. Mihovila. Prema mišljenju autora ondje ne bi bila primjerena restauracija porušenih pobočnih apsida, iako im se također raspoznaju ostaci iza današnjega crkvenog začelja.

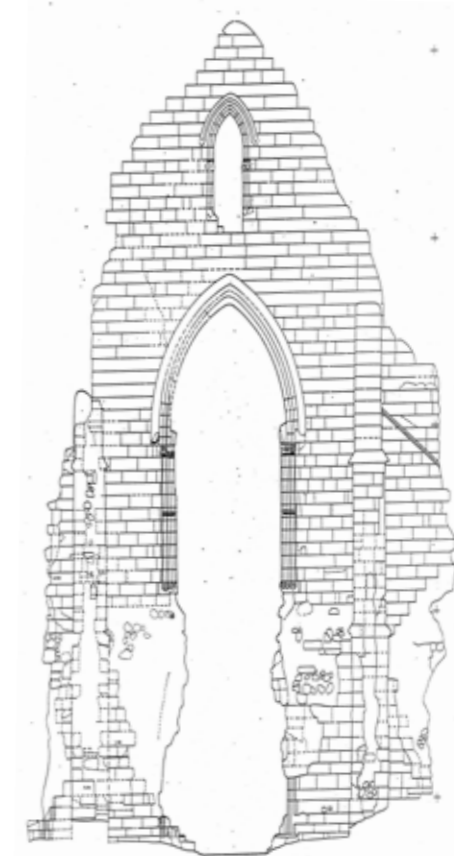
**KONSTRUKTIVNA SANACIJA I KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI RADOVI NA
OSTACIMA GLAVNOG PROČELJA NEKADAŠNJE CISTERCITSKE CRKVE SV. MARIJE
U TOPUSKOM
REKONSTRUKCIJA GLAVNOG PORTALA**

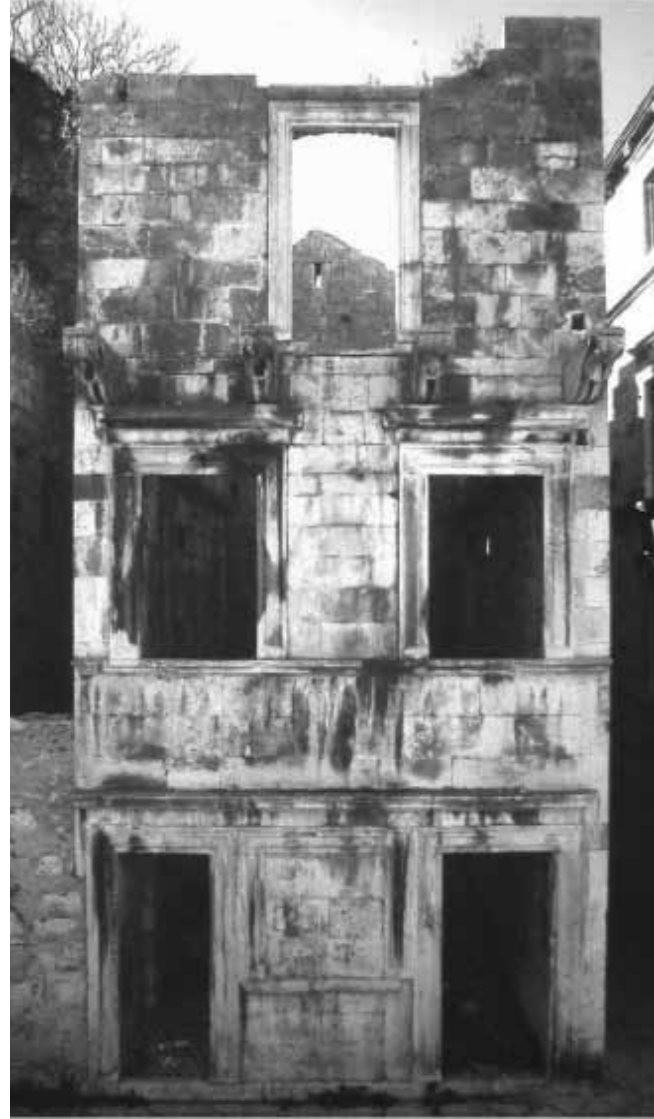
Drago Miletić
Hrvatski restauratorski zavod

Glavno pročelje nekadašnje cistercitske trobrodne crkve sv. Marije u Topuskom sačuvano je u širini glavnog broda u punoj visini od 23,5 metara, dok je dio pročelja koji pripada bočnim brodovima očuvan u znatno manjoj količini. Ostatak glavnog pročelja, koji se ponaša kao visoka, okomita, posebno u donjem dijelu znatno oslabljena konzola, primarno zahtijeva hitnu konsolidaciju konstrukcije, a potom i opsežne konzervatorsko-restauratorske radove.

Ishitrenim idejnim projektom bilo je predviđeno drastično zadiranje u strukturu pročelja. Nakon odbacivanja takvog rješenja sanacije konstrukcije, prvo se pristupilo praćenju rada pukotina, nakon čega je na temelju dobivenih rezultata izrađen projekt konstruktivne sanacije. Tijekom izrade projekta postojala je alternativa: ugradnja "protetike" koja je opet zahtijevala mjestimično grubo zadiranje u krajnje osjetljivu povijesnu strukturu ili rješavanje problema rekonstrukcijom urušenih dijelova, a za koje se raspolagalo svim potrebnim podacima. Na kraju se opredijelilo za drugu mogućnost, kojom se fizički ne zadire u izvornu strukturu pročelja, rehabilitiraju se bitni izvorni dijelovi pročelja, pri čemu se znatno povećava njegova čitljivost, koja je važna posebno u edukativnoj funkciji spomenika.

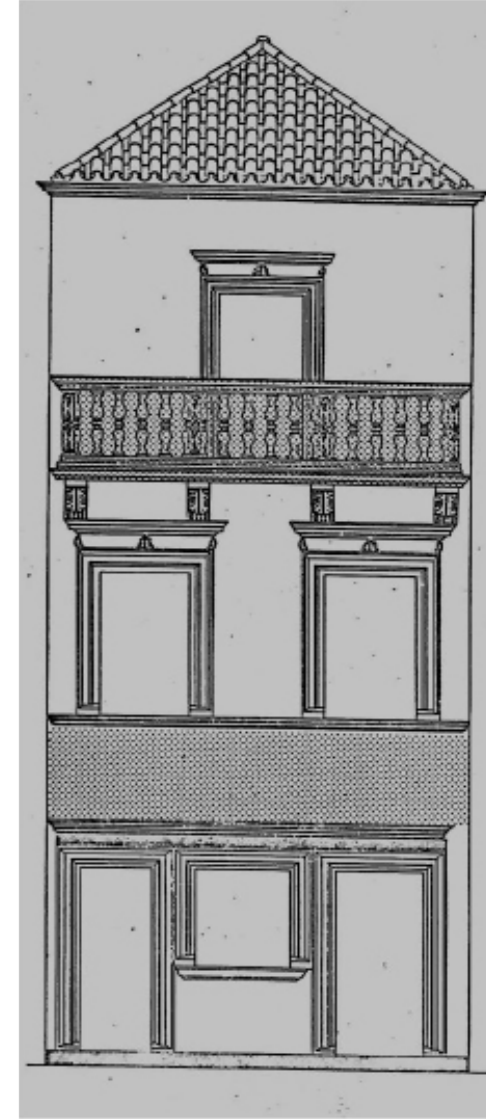

REKONSTRUKCIJA MANIRISTIČKE PALAČE ARNERI U KORČULI

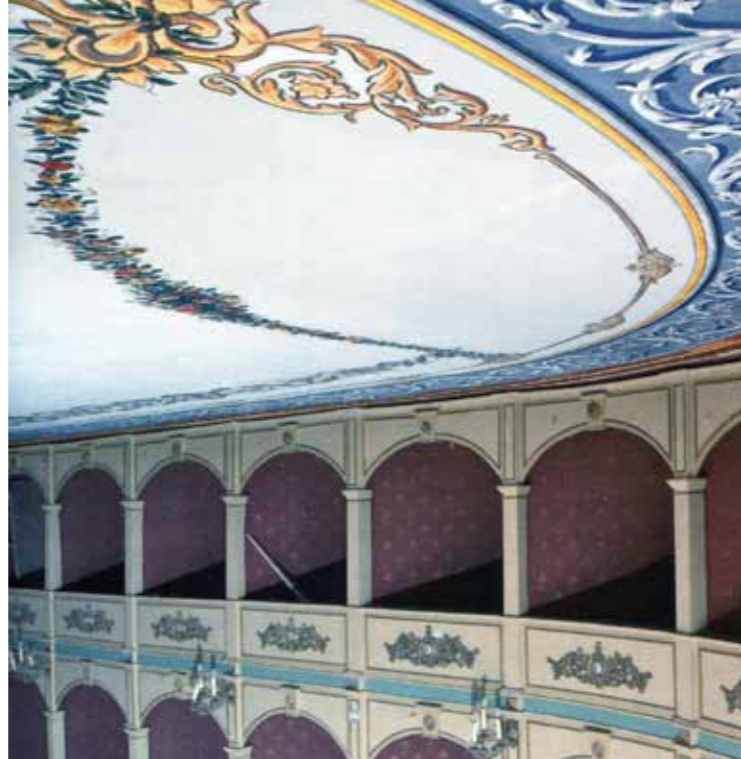
Goran Nikšić
Odsjek za staru gradsku jezgru, Grad Split

Za konzervatorski elaborat obnove sklopa Arneri u Korčuli 1980-ih godina izrađen je projekt stavljanja pod krov ruševine sučelice katedrali. Da bi se razriješile dileme oko izvornog izgleda pročelja i mogućih varijanti njegove obnove, izvršena je detaljna analiza arhitekture koja je ukazala na neophodnost rekonstrukcije nedostajućih dijelova građevine za koje nije bilo fizičkih dokaza izvornog izgleda. Usprkos načelu minimalnog zahvata i stava „bolje konzervirati nego restaurirati“, na konkretnom primjeru pokazuje se da se u pojedinim iznimnim slučajevima može odstupiti od krutih pravila struke. Svaki je spomenik poseban slučaj, a od presudne važnosti za uspjeh konzervatorskog zahvata je, pored iscrpne dokumentacije i analize, valorizacija. Pri tome procjenjujemo vrijednosti građevine i njezinih materijalnih ostataka, ali i izvorni arhitektonski koncept, što se u slučaju male palače Arneri pokazalo kao presudno. Za razumijevanje i pravilnu valorizaciju bila je neophodna iscrpna arhitektonska i stilska analiza koja je pokazala da se radi o vrlo vrijednom primjerku manirističke arhitekture, te da tako određena građevina ne može funkcionirati okrnjena, nego samo upotpunjena rekonstruiranim dijelovima.

Prve vijesti o postojanju hvarskog arsenala na današnjoj lokaciji, u dnu luke sežu u kraj XIV. stoljeća. Sredinom XVI. stoljeća sagrađen je arsenal u današnjim tlocrtnim gabaritima, a vjerojatno je imao i kat, no stradao je u požaru tijekom turskog napada na grad 1571. godine. Snažna obnova arsenala provodi se već krajem istog stoljeća, a dovršava se 1612. godine u vrijeme hvarskog kneza Semitecola. Arsenal je obnovljen u prizemlju, na način da je prostor sa sedam lukova podijeljen na polja, u istočnom dijelu kata gradi se komunalno kazalište, a na sjeveru fontik s belvederom, koji postaje otvoreni foaje kazališta. Značaj arsenala slabi sredinom XVIII. stoljeća, kada Venecija svoju flotu seli u Kotor, a značajne devastacije građevine događaju se za austrijske uprave, kada se građevina koristi kao vojarna i za spremište oružja.

HVARSKI ARSENAL U SVJETLU NOVE NAMJENE

Anita Gamulin

*Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Splitu*

Obnova arsenala u većem ili manjem intenzitetu traje već nekoliko desetljeća, a intenzivno od početka XXI. stoljeća, angažirala je velik broj stručnjaka Konzervatorskog odjela u Splitu, kao i mnoge vanjske suradnike. Djelomično su provedeni arheološki radovi u prostoru fontika i arsenala, koji su pokazali ostatke kasnoantičke utvrde i urbane strukture grada. Pripremljena je potrebna dokumentacija za konstruktivnu sanaciju građevine, provedena su konzervatorska i restauratorska istraživanja i izrađeni elaborati (konzervatorski elaborat za arsenal i restauratorski elaborati za oslike na zidu scene i plafonu kazališta, lože, oslike na pregradnom zidu, renesansno-barokni strop i oslike u j-z uglu kata). Godine 2009. dovršena je konstruktivna sanacija građevine, kao i neki od navedenih restauratorskih radova. Čitavo vrijeme vlasnik građevine – Grad Hvar promišljao je optimalnu namjenu za navedeni prostor, koji predstavlja središnji javni prostor grada i nezamjenjivi gradski resurs za javne sadržaje, tako da se u više navrata mijenjao projektni zadatak i izrađeno je više arhitektonskih prijedloga, od kojih će najzanimljiviji biti prezentirani u izlaganju. Namjera je kroz izlaganje upozoriti na različite utjecaje koje pojedini sadržaji i buduće korištenje zgrade imaju na postupak rekonstrukcije, kao i na daljnje korištenje i održavanje ovog iznimnog kulturnog dobra.

U čitavoj povijesti hrvatske konzervacije vjerojatno je najveći prijevor izazvala obnova istočnog krila podruma Dioklecijanove palače, posebno pokušaj restauracije dijela gradske četvrti nad njima koja je radi arheoloških istraživanja velikim dijelom bila porušena. Isto tako arheološkim razlozima potaknuta istraživanja Peristila i temenosa Dioklecijanova mauzoleja donijela su, nakon završenih iskopavanja, novu prezentaciju koja je izmijenila izgled središnjeg dijela carske palače, te denivelirala i prepolovila površinu katedralnog trga pred splitskom prvostolnicom. Pokušaji prezentacije jugoistočnog kvadranta palače posljednjih desetljeća pokazali su svu paletu različitih pristupa i konzervatorskih metoda, a zahvate su pratila različita mišljenja od neopravdanih kritika i optužbi preko frenetičnih odobravanja. Na tom su se prostoru odigrali gotovo svi scenariji konzervatorskog postupka, od purifikacije, preko konzervacije i arheološke prezentacije do restauracije pojedinih dijelova tog iznimno značajnog spomenika s liste svjetske baštine.

Kritika, nekad i pretjerana, nepotrebno je problem učinila složenijim i nerazumljivijim. Razlog je velikim dijelom amaterizam kritičara, nerazumijevanje suštine problema i zlonamjernost koja je zbog tendencioznog pristupa u drugi plan stavljala suštinske probleme. Kritika nije bila

oslobođena politike i jeftine promidžbe pa su i optužbe na tragu konspiracije i općih ocjena najčešće služile sublimaciji neke još sumnjivije ideje. Implicitno se nametala misao o nekompetentnosti i nezrelosti hrvatske konzervatorske prakse. Zanimljiva su bila nastojanja pojedinih krugova da se problem internacionalizira i riješi stranom intervencijom, koja bi valjda bila dorašla situaciji. Nasuprot svemu tome, problem nije toliko složen niti je u pitanju ikakva sprega interesa kakvu vide zlonamjernici, a još manje nestručnost i nesposobnost hrvatske stručne i znanstvene javnosti. U pitanju je isključivo složena valorizacija dijelova spomeničke cjeline, a posebno njenih različitih povijesnih slojeva koji unutar urbane strukture ponegdje mogu biti važniji od antičke matrice. Za valorizaciju je potrebno razumijevanje izvorne funkcije svih dijelova palače, što je u slučaju jugoistočnog kvadranta bio iznimno složen i težak posao na kojem se još uvijek radi. Interpretacija nalaza u ovom slučaju nadilazi puku arheološku prezentaciju fenomena, radi se naime o gradu i to jednom od njegovih najvažnijih dijelova bez kojeg se urbanitet šireg prostora dovodi u pitanje.

JUGOISTOČNI KVADRANT DIOKLECIJANOVE PALAČE – KONZERVATORSKI I URBANISTIČKI PROBLEMI

Radoslav Bužančić
*Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Splitu*

Neusklađenost stavova struke iskoristili su razni faktori društva, od samouprave koja je okrenula leđa skupom rješavanju problema, privatnih poduzetnika koji pokušavaju iskoristiti prostor za najbanalnije turističko ugostiteljske pothvate dovodeći svoje zamisli u vezu s neadekvatnom revitalizacijom područja, a brojne nevladine udruge i s njima povezani intelektualci odrađuju vlastitu promociju predstavljajući sebe kao čuvara javnih interesa kroz izražavanje patetične zabrinutosti za sudbinu spomenika.

Kao i kod svih antičkih spomenika konzervator se prvo suočio s problemom purifikacije. U Dioklecijanovoj palači čišćenje antičke arhitekture od kasnijih slojeva nije samo sastavni dio istraživanja, jer se ona rijetko izvode ne razornim metodama, nego stara težnja usmjerena prezentaciji kasno carske arhitekture i njenom čišćenju od povijesnih dogradnji kakva je primjerice bila crkva sv. Mateja, mauzolej splitskih nadbiskupa, srušena koncem 19. st. radi oslobađanja periptera katedrale ili zgrada nadbiskupije sjeverno od katedrale. Nesporno se radi o iznimno dobro sačuvanoj antičkoj arhitekturi visoke vrijednosti pa je i njena prezentacija silno velik izazov. To je razlog zbog kojega se teško mogu vratiti uklonjeni dijelovi gradske strukture srušeni prije arheoloških

istraživanja čak i na onim mjestima gdje arheologija nije iznjedrila značajne nalaze.

Istraživanja bivšeg samostana sv. Klare, provedena za vrijeme obnove kroz deset godina, pokazala su kako srednjovjekovni slojevi mogu biti jednako važni kao i antička podloga. Unutar ženskog franjevačkog samostana pronađen je stari gradski kaštel sagrađen za Anžuvince Ladislava Napuljskog, kojeg je kralju podigao herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić.

Samostan sv. Klare osnovan je 1308. na morskoj obali, a preseljen 1420. od mletačke uprave u stari kaštel radi gradnje novoga mletačkog uporišta u gradskoj luci. Samostanu je prilikom preseljenja bila dana ranosrednjovjekovna crkva sv. Nikole nastala pregradnjom jedne od kapele triklinija. Samostanska crkva sv. Klare nastala je dogradnjom te crkve u 16. st. na lokalitetu Sdoria, na požarom uništenom dijelu starog splitskog episkopalnog kompleksa kojeg je detaljno opisao kninski biskup Bartul u reambulaciji dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine. Samostan je u purifikaciji, sedamdesetih godina 20. st., ostao bez crkve koja je već bila desakrirana i pregrađena u kino dvoranu. U njenim temeljima pronađen je triklinij Dioklecijanove palače, jedan od najznačajnijih arhitektonskih spomenika i možda najznačajniji nalaz u povijesti hrvatske antičke arheologije. Triklinij je u srednjem vijeku postao sastavnim dijelom splitskog episkopija a njegove su

kapele preuređene u tri srednjovjekovne crkve. To antičko zdanje, ambicioznije dizajnirano od carskog mauzoleja, nestalo je u požaru početkom 16. st. Njegov istočni dio porušen je gradnjom crkve sv. Klare, a zapadni se sačuvao u slojevima samostanske arhitekture do samog vrha bočne kapele. Odmah nakon pronalaska triklinija njegova je restauracija postala jedan od fokalnih projekata obnove jugoistočnog kvadranta, a pratila ju je obnova arkada južnog zida palače, vjerojatno jedan od najkontraverznijih konzervatorskih poteza u povijesti proučavanja Dioklecijanove palače. Kritičari ovog zahvata jednoglasno su osudili restauraciju, ali nisu ponudili alternativu. Oni koji su pokušali shvatili su da je to daleko teže nego izraziti neslaganje s bilo kakvim konzervatorskim rješenjem. Nakon pedeset godina došlo je vrijeme da struka ponudi kvalitetno rješenje nastalog problema.

Nekadašnja južna gradska vrata Koprivnice nedavno su odzidana nakon puna četiri stoljeća. Preostala u fragmentarno očuvanoj cjelini nekadašnjeg jugoistočnog dijela gradskih zemljanih bastionih fortifikacija, ona sada stoje kao osamljena građevina, fizički odvojena od preostalog dijela zemljanog uzvišenja nekadašnjeg jugoistočnog, Đurđevačkog bastiona, kao i velikog dijelom očuvanog opkopa s ostacima dva zemljana ravelina. Odzidavanje gradskih vrata, izgrađenih 1586.g., ali već početkom 17. stoljeća zazidanih i pretvorenih u Oružanu, a potom u 18 st. i dijelom pregrađenih, implicira i potrebu obnove 60 metara dugog pristupnog drvenog mosta. Most je bio uklonjen u vrijeme zazidavanja vrata, kada je dotadašnji zemljani bastion 16. stoljeća s karakterističnom “uškom” novotalijanske škole, koji je još 1566.g., nakon pada Sigeta projektirao Francesco Thebaldi, a kojega je desetak godina kasnije 1578. počeo graditi Giuseppe Vintana, bio pri završetku Dugog rata oko 1610.g. preuređen u skladu s načelima novonizozemske škole. To preuređenje, koje je vjerojatno projektirao Albrecht Wendschutz, inženjer školovan u Nizozemskoj bilo je izvedeno na način da je zemljani nasip zaklonio vanjsko pročelje tada zazidanih vrata, a prema opkopu je bio postavljen i dodatni nasip karakterističnog niskog

“predziđa” (falsabrage) .

U drugoj polovini 19. st. uklonjen je dio nasipa, tako što je s cijele zapadne strane bastiona zemlja zaravnjena u opkop, pa je “Oružana” ostala odvojena od preostalog zapuštenog, ali ipak znatno očuvanog dijela fortifikacija staronizozemske škole, jedinstvenog spomenika svoje vrste u ovom dijelu Europe. Predlaže se obnova porušenog zapadnog dijela bastiona prema projektu iz 16. stoljeća, vraćanjem zemlje iz opkopa, te obnova mosta, dok svi ostali dijelovi očuvanih jugoistočnih fortifikacija Tvrđave Koprivnica moraju biti samo uređeni i manjim dijelom dograđeni u skladu s projektom s početka 17. st. Za takvu odluku, koja znači prezentaciju oba povijesna sloja razvitka Koprivničkih fortifikacija presudni su međutim urbanistički razlozi, jer samo obnova mosta omogućava prostornu integraciju cjeline, dok bi obnova jedino prema projektu iz 17.st (kao što je to bilo predloženo) razdvojila vanjsku i unutarnju stranu prostora, uz to što bi obnovljeni nasip zemlje bez razloga zaklonio pročelje “Oružane”.

“TURSKA VRATA” I ĐURĐEVAČKI BASTION TVRĐAVE KOPRIVNICA

Zlatko Uzelac
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

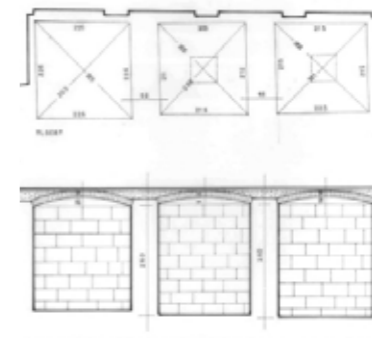
autor grafika: Damjan Uzelac, d.i.a.

Razvojem srednjovjekovnog komunalnog društva u upravno ustrojstvo jadranskih komuna uvode se nove institucije. Jedna od njih je javno skladište žita (fontik) kojom upravlja gradski službenik (fontikar). Fontici nastaju širom Mediterana, pa tako i na istočnoj obali Jadrana. Žitnice su najčešće bile zasebne komunalne građevine. U Rijeci su, naprotiv, kao žitnice prepoznate sačuvane strukture ispod privatnih građevina. Dosad nije bilo posve jasno jesu li na neki način funkcionirale unutar javnoga sustava ili su bile posve privatne investicije, u funkciji skladištenja u svrhu trgovačkih poduhvata. Dosad nije bilo sigurno ni vrijeme u kojem su nastale pa su ih tako različiti istraživači datirali u širokom rasponu od antike do baroka.

ŽITNICE – NEPREPOZNATA BAŠTINA RIJEČKOG STAROG GRADA

Željko Bistrović
Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Rijeci

U predavanju će biti izložena kronologija otkrivanja žitnica na prostoru unutar nekadašnjih gradskih bedema Rijeke, od onih u Šporerovoj ulici, ispod zgrade «Jadroagenta», zatim na Grivici do najnovijih nalaza prilikom kopanja temelja građevine na adresi Pod Kaštelom. Prikazat će se dokumentacija o njima, načini njihove prezentacije i sadašnje stanje, te iznijeti moguće interpretacije o njihovu nastanku. Ističe se njihova tipološka sličnost s dubrovačkim žitnicama. Riječke žitnice ujedno su primjer ugrožene baštine, nedovoljno prepoznate u lokalnoj zajednici. Oko sudbine novopronađenih i danas konzervatori strepe kao i prije četrdesetak godina.

RESTAURIRANJE IZ MAŠTE

Višnja Bralić
Hrvatski restauratorski zavod

Na odabranim primjerima restauriranih djela štafelajnog slikarstva i polikromirane skulpture iz djelatnosti Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu preispituju se izvedeni postupci rekonstrukcija i reintegracija s obzirom na njihove vrijednosti, povijesnu slojevitost i današnju namjenu. Posebno se razmatra uloga “vremena” prema određenju Cesara Brandija u odnosu na izvedene postupke rekonstrukcije, ali i uobičajene postupke konsolidacije temeljnika, osnove i slikanog sloja. Analizirati će se, između ostalog, reintegracije izvedene na slici Bartolomea Vivarinija iz Velog Lošinja, rekonstrukcija povijesnih slojeva i prezentacija slika nepoznata Palmina sljedbenika iz svetišta župne crkve u Rovinju te “povijest” intervencija na skulpturi Bogorodice s Djetetom iz župne crkve u Granešini, nedaleko Zagreba.

KATEDRALA SV. JAKOVA U ŠIBENIKU SKULPTURA: METODOLOŠKE DVOJBE

Miroslav Škugor
*Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Šibeniku*

Realnosti kamenih elemenata katedrale sv. Jakova, od kamenih blokova, monolita ploča i pilastara, preko arhitektonske plastike sve do skulpture, prilazi se s različitih stajališta. Zadržat ću se na materijalnoj realnosti kamene strukture, uvažavajući njenu strukturalnu, formalnu i stilsku analizu.

U tretiranju likovnosti materijalnost je u prvome redu materijalnost skulpture i arhitektonske dekoracije u kamenu, koja vremenski i prostorno determinirana ima svoju parabolnu nastajanja, trajanja i nestajanja.

Materijalnost kamena je promjenjiva i vezana na različite utjecaje koji više ili manje pospješuju ili bolje rečeno ubrzavaju proces nestajanja.

Na katedrali uočavamo skulpture čije se formalne karakteristike još daju iščitati unatoč uznapredovalom procesu brisanja likovnosti oblika erozijom kamene epiderme. Uočavamo skulpture kod kojih je propadanje materijala toliko uznapredovalo da su one formalno-stilski nečitljive ili gotovo nečitljive.

Iz navedenog postavljamo pitanje pristupa toj neumoljivoj činjenici do kojega stupnja će se izmijeniti karakter arhitekture i formalno-stilsko iščitavanje, analiza i interpretacija njezinih elemenata budućih naraštaja.

U tom kontekstu ističem zabludu „duha

starine“, koja u pravilu poistovjećuje staro s zapuštenim, materijalno osakaćenim i prljavim a samu fizičku starost brka se s povijesnošću. Konzervatorska praksa preko svojih stručnjaka djeluje na usporavanje procesa nestajanja materijalne pojavnosti kulturnog dobra, uglavnom arhitekture sa svojim elementima (skulptura, kamena plastika, slikarstvo) pritom razvijajući vlastitu strategiju i metodologiju kombinirajući znanstvene discipline i tehnološke mogućnosti sa zanemarenim i površno shvaćenim tradicijskim umijećem.

Konzervatorska estetika ima zadaću da uz vraćanje materijalne ravnoteže vrati i punoću estetskog izraza, budući je svaka konzervacija i/ili restauracija ujedno i interpretacija i rekreacija koje se prožimaju u jedno.

1890.

1900.

1906.

1919.

2012.

NEKADAŠNJA SKULPTURA DVOGLAVOG ORLA NA KUPOLI GRADSKOG TORNJA U RIJECI: POVIJESNO-UMJETNIČKA ANALIZA

Damir Tulić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Dana 6 lipnja 1659. car Svetog Rimskog Carstva i hrvatski kralj Leopold I. Habsburg dodijelio je Rijeci novi grb grada: Okrunjenog orla s dvije glave okrenute u lijevu stranu kako stoji s jednom nogom na hridini, dok u drugoj pridržava vrč iz kojeg se obilno izljuje voda te geslo *Indeficienter*. Riječani su još u 18. stoljeću na vrh kupole gradskog tornja postavili limenu skulpturu orla, da bi u velikoj restauraciji tornja i kupole 1890. ona bila uklonjena. Na inicijativu udruge riječkih žena 1906. gradu je darovana nova metalna skulptura izlivena u riječkoj ljevaonici Mattea Skulla, a prema drvenom modelu majstora Vittorija De Marca. Zbog ideoloških razloga skulptura je osakaćena 1919., da bi nakon II. svjetskog rata bila potpuno uništena.

18. TRAVNJA

SVJETSKI DAN BAŠTINE